

Abdelmalek Sayad, *The Suffering of the Immigrant*, Polity Press, Cambridge, 2004.

Ko je Abdelmalek Sayad čakal na težko operacijo, je svojemu dobremu prijatelju in kolegu, Pierru Bourdieuju, izročil kup tekstov in okvirni načrt, kako bi jih rad objavil v knjigi. Dolgoletno raziskovanje fenomena migracij, ki je ostalo zapisano v ločenih tekstih, je želel povezati v obsežno znanstveno in strokovno monografijo. Ko je umrl, se je Pierre Bourdieu potrudil, da je knjigo po njegovih načrtih sestavil in ji napisal uvod. Tako je *The Suffering of the Immigrant*, obsežno delo na tristoštiridesetih straneh z odličnim uvodom vodilnega sodobnega sociologa, izpolnitev zadnje želje velikega strokovnjaka za migracije.

Tema raznolikih tekstov, ki jih je Bourdieu povezal v celoto tako, da sploh ne opazimo, da prvenstveno niso bili napisani kot poglavja knjige, je izseljevanje Alžircev v Francijo, ali drugače, *alžirsko izseljenstvo*. Temeljni razmislek Abdelmaleka Sayada pri proučevanju alžirskega izseljenstva pa izhaja iz dveh fenomenov – izseljevanja in priseljevanja, ki sta različna, pa vendar neločljiva in ju moramo zato vedno in za vsako ceno obravnavati skupaj. Po mojem mnenju je poleg številnih drugih kvalitete knjige potrebno posebej poudariti prav ta temeljni premislek – naj uporabljamo kakršnokoli metodologijo in terminologijo, kakršnekoli vire in kontekste, pomembno je, da nam predmet raziskovanja ostajata izseljevanje in priseljevanje kot dela nerazdružljive celote.

Abdelmalek Sayad (1933–1988) je vedel, zakaj vztrajati pri tem pravilu. Sam je bil celo življenje oboje: izseljenec in priseljenec, iz Alžirije in iz Francije, povezan z nevidnimi nitmi s sorodniki in kulturami na obeh straneh Sredozemskega morja, pa vendar ne Francoz in ne Alžirec, ne od tu in ne od tam, povsem asimilirani in hkrati popolnoma odtujen, tujec in domačin v dveh kulturah, dveh domovinah, dveh jezikih, dveh nacionalnostih, privilegiran na eni strani in izobčen na drugi, razseljena oseba nekje vmes, na tistem posebnem mestu, ki ga je Platon definiral kot mejo med obstojem in socialnim neobstajanjem. Zato je bil njegov raziskovalni pristop dosledno oseben in angažiran, njegov znanstveni cilj pa odkriti »princip solidarnosti srca«.

Že v sedemdesetih letih je preko raziskovanja alžirskega izseljenstva izpostavil neustreznost terminov kot so, izseljenci in priseljenci, ki so politično definirani za potrebe vsakdanje politike in jih je znanost v Evropi brez večjih težav prevzela. Razlagal je, da mora biti sociologija migracij samorefleksivna, kar pomeni, da je vsaka raziskava migracijskih fenomenov hkrati socialna zgodovina teh fenomenov in hkrati socialna zgodovina diskurzov raziskovanj fenomena migracij. Bolj kot pri kateremkoli drugem družbenem fenomenu je znanstveno raziskovanje migracij podrejeno politiki. Razlog je v tem, da gre za fenomen, ki je v vseh oblikah, demografskih, ekonomskih, socialnih, kulturnih in političnih, pripet na vzpostavljane in krepitev družbenega reda in stabilnosti. Fenomen migracij se je zaradi političnih potreb razbil na dva ločena dela in se v okviru različnih znanstvenih disciplin začel proučevati na ločenih področjih izseljevanja in priseljevanja. Na tak način je bil vzpostavljen redukcionističen pristop, ki omogoča povsem različne premisleke iz različnih gledišč, ne da bi bilo zaradi tega

raziskovalcem (pustimo politike pri tem primeru ob strani) nerodno. Vzpostavljena je bila znanstvena terminologija, ki je legitimirala politično ideološke diskurze, v katerih so postali priseljenci v Evropi nosilci problemov in zla, evropski izseljenci pa v zgodovinskem in sodobnem kontekstu nosilci napredka in razvoja. Različni in ločeni načini proučevanja 'njih', ki prihajajo, in 'naših', ki odhajajo ali so odhajali, so vzpostavili logiko ločenih gledišč, zaradi katerih so potrebni resni napor, če hočemo zagledati fenomen migracij v njihovi večdimenzionalni kompleksnosti. Dober primer so delavci na začasnem delu v tujini.

Že pred desetletji je Sayad z obsežnimi raziskavami razgradil mit o delavcih na začasnem delu v tujini, ki je obvladoval migracijske in politične razprave v Franciji in Nemčiji, pa tudi drugih evropskih državah. Z natančnim proučevanjem migrantov iz Alžirije v Franciji in migrantskega okolja v Alžiriji in Franciji je razkril kompleksnost situacije, v kateri se posamezniki odločijo, da migrirajo in posledice, ki jih imajo njihove odločitve za države, iz katerih odhajajo in države, kamor prihajajo. Pojasnil je, da priseljenci niso delovna sila, ki jo država uvozi na galone tako kot nafto. Da tudi niso pari rok, ki so v izvornem okolju nezaposlene, v razvitih evropskih državah pa jih zaposlimo za določen čas in, ko jih ne potrebujemo več, se vrnejo nazaj, od koder so prišle. Redukcionističen način razumevanja migrantskih procesov, ki ga z delitvijo na priseljenstvo in izseljenstvo krepki znanstveno razglabljanje in proučevanje, seveda omogoča, da se nerazumevanje fenomena migracij krepki in širi. Omogoča, da nas ob vprašanjih, kako in kam se ljudje selijo, takoj zanese v prijazno primerjavo z naravo in pticami, o katerih so nas v šoli učili, da se po dolgih selitvenih poteh vedno vračajo v isto gnezdo.

Redukcija migrantov na delovno silo temelji na postopku dehumanizacije, ko migrante razumemo kot delovno silo, kot krepke roke ali spretne prste. Vendar je pri tem ključna tudi različnost gledišč. Naši krepki fantje, ki so iz slovenske domovine odhajali v ameriške, francoske, nemške rudnike in železarne, so bili najbolj ambiciozni, prodorni in krepki del prebivalstva. Iz ameriškega gledišča so bili to sicer res krepki pari rok, vendar poleg tega samo še necivilizirani pol ljudje iz jugovzhodnega dela Evrope, čigar pol človeška posebnost je bila v tem, da so pripadali strašljivi in nesprejemljivi veroizpovedi, katolicizmu. Če obrnemo čas in gledišče v drugo smer, vidimo, da so naši pogledi na ljudi, ki danes prihajajo v nekdanjo domovino slovenskih krepkih fantov povsem identični: so zgolj dehumanizirani delavci, ki prihajajo delati težka in za Slovence nesprejemljiva dela iz čudnih južnih in vzhodnih krajev nekih drugih celin in so nemalokrat tudi strašljivih veroizpovedi. Tako kot krepki fantje v Združenih državah Amerike pred drugo svetovno vojno, tudi jugoslovanski in turški gastarbajterji v Nemčiji ali alžirski delavci na začasnem delu v Franciji niso odšli domov, ko so sezidali ceste, skopali premog in stalili neskončne količine jekla. Ne samo, da so ostali, pridružile so se jim ženske in potem so se rodili otroci in nastale so družine, ki so si ustvarile svoj domove, poslale otroke v šolo, se naučile jezika.

Izseljensko priseljenška perspektiva politično determiniranega proučevanja migracij se ob teh dejstvih pogosto zdrzne. Kot se zdrznejo politiki in policaji, ko odkimavajo

z glavami in mečejo roke v zrak, rekoč: »Pa saj vendar ni bilo tako mišljeno, to mora biti pomota!« In potem investirajo velike količine denarja v deportacijske akcije, ko poskušajo pare rok naložiti na letala in jih čimprej odpeljati iz tega nesrečnega kraja med obstojem in socialnim neobstajanjem. Saj žuljave roke so bile že prej tam, le da je bila družbena in politična volja, da jih ne vidimo, tako močna, da jih prav zares nismo opazili. Morda smo zaradi njihove »nevidnosti« občutili samo rahel občutek nelagodja in zadrege.

Seliti se, poudarja Sayad – ne priseliti ali izseliti, ampak prav seliti se – pomeni seliti se skupaj s svojo zgodovino, tradicijo, načinom življenja, čutenja, delovanja in razmišljanja, s svojim jezikom, vero in drugimi socialnimi, političnimi in mentalnimi strukturami svoje družbe. Seliti se torej na kratko pomeni, seliti se s svojo kulturo. Na primer, kaj so migranti iz slovenskih krajev, ki so v ZDA spadali med »pol-ljudi« in najslabše plačano nekvalificirano delovno silo, ustvarili s svojimi prispevki v prvi polovici dvajsetega stoletja? Zgradili so velike in bogate cerkve s šolskimi poslopji, narodne domove z moderno opremljenimi odri, slovenske čitalnice, tiskarne in časopisne hiše, ustanavljali bratske podporne organizacije, dramske, plesne in pevske skupine, kulturna društva, ansamble, zборе, časopise. Temu se ni mogoče čuditi. Povsem jasno je, in temu je bilo posvečenega tudi veliko raziskovalnega in znanstvenega npora, da so se Slovenci selili prav tako, kot to poudarja Sayad, torej »s svojo kulturo«. Ne moremo dvomiti, da je prav enako veljalo tudi za francoske, nemške in druge migrante iz Evrope. Če gledišče, kontinent priseljevanja in terminološki vrtljak zavrtimo, pa dobimo v fokusu kar naenkrat povsem drugo podobo – priseljence in začasnost njihove prisotnosti, gole roke brez kulturnega in socialnega konteksta, nelagodje in zadrego.

O tem na dolgo piše Sayad. In o tem na zelo dolgo govorijo Alžirci v Franciji, Alžirci v Alžiriji, in tisti vmes, knjiga pa jim posveča dovolj prostora, da njihove zgodbe niso okras, ampak temelj, na katerem Sayad razvija teoretske in konceptualne premisleke. Velika odlika knjige je uporaba metode ustne zgodovine in pa to, da so zgodbe in pričevanja objavljene v celoti ali pa le malenkostno skrajšane. Poleg tega so v skladu s principom selitve in skupnega gledišča, objavljene zgodbe tako iz Francije kot Alžirije, prav tako je obravnavan tudi družbeni in politični kontekst ter lokalne značilnosti v obeh državah. Sayad se je s svojimi sogovorniki v Franciji in Alžiriji pogovarjal o razlogih in načinih selitev ter o tem, kako se sprejemajo odločitve na lokalni ravni in na podlagi kakšnih informacij. Iz ozkega lokalnega okolja potem v knjigi preide na temo, ki je z njim neposredno povezana, to je državna politika naturalizacije in državljanskih pravic ter vstopnih dovoljenj in dovoljenj za delo ter družinske zakonodaje. Pripovedovali so mu o pogojih dela, ločenosti od družin, letnih obiskih domačih vasi, odnosu Francozov do njih in njihovem odnosu do Francozov, sam pa je k temu dodal natančne in podrobne opise pravnih, zakonskih, političnih aktov in, seveda, svoje analitične razmisleke.

In kaj je trpljenje izseljenca iz naslova knjige? Sayad je ugotovil, da temeljijo selitve Alžircev na kolektivni nepoštenosti, na prirejeni resnici o pogojih dela in življenja v Franciji. Resnico prirejajo izseljenci iz potrebe, da ohranijo ponos in zato ne priznajo

ponižujočih okoliščin, v katerih živijo in delajo. Njihovi domači in bližnji želijo prirejeno resnico slišati zato, da ohranijo vero, da je bila odločitev o selitvi pravilna in zato ne priznajo, kako hudo jim je brez njih, ki so odšli. Na podlagi tega kolektivnega rituala izmenjave sporočil in informacij se obnavlja in ponavlja izseljevanje ljudi iz vedno istih krajev. Izseljenci so odsotni tam, od koder so odšli, a odsotni so tudi v kraju, kamor so se izselili. Oropani svoje človeške, intimne, kulturne in politične identitete obstajajo zgolj kot nevidni, nepriznani, izključeni prebivalci države, v kateri so preštete samo njihove roke v statistiki »delovne sile«.

Iluzije, ki jih delijo vse vpletene strani, izhajajo iz redukcije priseljevanja na ekonomsko dimenzijo in iz definicije priseljevanja kot začasnega reverzibilnega procesa. So politična legitimacija državnega razmišljanja o migracijah. Sayad sprašuje, ali o migracijah in migrantih sploh lahko razmišljamo izven konteksta (evropskih) nacionalnih držav in izven konteksta državnih ozemelj, mitoloških etničnih, nacionalnih meja. Ali se lahko potrudimo, da o migracijah delovne sile razmišljamo kot o družinskih migracijah, kar dejansko so, in o ljudeh, ki naj bi bili tam, ker nočemo, da so tu, razmišljamo kot o ljudeh, ki tam ne morejo biti, kajti – nelagodju in zadregi navkljub – vendarle so tu. Vprašanja, o katerih je vredno razmisliti.

Mirjam Milharčič Hladnik